

LA CONSAGRACIÓ I LA DOTACIÓ D'ESGLÉSIES A CATALUNYA EN ELS SEGLES IX-XI

Ramon ORDEIG i MATA

Basaré l'estudi sobre el tema que se m'ha encomanat en la informació que proporcionen les nombroses dotalies d'esglésies de Catalunya que s'han conservat de l'època estudiada, és a dir, dels segles IX, X i XI. D'aquests tres segles en conec unes 250, bé que d'algunes ens ha pervingut el text fragmentari i d'altres només un regest o una notícia.¹

Les dotalies, anomenades també, amb preferència, actes de consagració pels erudits que les han estudiat d'ençà del s. XVII,² són els documents dotals que es redactaven amb motiu de la consagració de les esglésies. La redacció d'aquest tipus de documents obeïa a l'acompliment de la legislació canònica, la qual prohibia, ja des d'època visigòtica, que un bisbe consagrés una església si abans no havia rebut el seu dot confirmat per mitjà de la donació de l'escriptura corresponent.³ De fet, en algunes de les dotalies conservades es fa esment d'aquesta legislació.⁴

1. Vegeu R. Ordeig, *Inventari de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes*. I. Anys 833-950, dins «Revista Catalana de Teologia», Barcelona, vol. IV, 1979, pp. 123-165; II. Anys 952-998, vol. V, 1980, pp. 153-180; III. Anys 1000-1050, vol. VIII, 1983, pp. 403-456; IV. Anys 1051-1100, vol. IX, 1984, pp. 117-182.

2. La tradició erudita s'enceta amb la publicació de P. de Marca, *Marca hispanica sive limes hispanicus*, París, 1688.

3. J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series latina*, París, 1844-1855, vol. LXXXIV, col. 572, núm. V.

4. Així apareix en la primera dotalia de la catedral d'Urgell: C. Baraut, *Les*

Com que l'església, amb la consagració, esdevenia esposa de Crist,⁵ el seu dot era equiparat al dot nupcial i, per tant, havia de rebre el títol dotal, és a dir, la dotàlia, tal com el rebia la núvia en celebrar les seves noces.⁶ D'aquí la importància de recuperar la denominació medieval —dotàlia— d'aquests documents, car així es recupera també el seu significat.

De vegades la dotàlia no era redactada en la mateixa església consagrada sinó en la catedral o en un monestir vinculat a aquella o al bisbe consagrant.⁷ De vegades no era redactada tampoc el mateix dia de la consagració sinó al cap d'uns dies, d'unes setmanes o d'uns mesos.⁸ El fet, però, que aquestes circumstàncies s'expressin explícitament en unes poques dotàlies fa pensar que això era l'excepció, mentre que la norma devia ser redactar la dotàlia en el mateix lloc i el mateix dia de la consagració, dada aquesta última que consta, d'altra banda, en moltes dotàlies.

Aquesta norma és ben lògica si es té en compte que l'escriu de la dotàlia havia de precisar-hi els topònims del terme, els noms dels dotadors, els béns lliurats per ells, els diners o les espècies dels censos i altres detalls, per a la qual cosa necessitava el concurs del clergat i dels feligresos del lloc. I també que era la manera com podia obtenir que el bisbe o els bisbes consagrants, els magnats i els clergues assistents a la cerimònia i els principals dotadors estampessin llur firma al capdavant del document.

actes de consagracions d'esglésies de l'antic bisbat d'Urgell (segles IX-XII), La Seu d'Urgell, 1986, ap. 2, pp. 52-56; i en la dotàlia de Sant Esteve de Granollers de la Plana: J. Pladelasala, *Granollers de la Plana*, dins «Ausa», Vic, vol. II, 1955-57, pp. 53-62.

5. Algunes dotàlies presenten un preàmbul en què es fa referència a les noces de l'Església amb Crist. Vegeu, per exemple, les dotàlies de Cuixà de 953 i de Montoriol d'Amunt de 1011: Marca, op. cit., ap. XC, cols. 868-870, i ap. CLXI, cols. 972-973; les d'Aïnsa de 1056-1063 i de Fluvià de 1066: Ordeig, op. cit., vol. IX, núm. 206, pp. 133-138, i núm. 210, pp. 140-144; o les de Sant Marçal del Montseny de 1066 i de Sant Salvador de Breda de 1068: J. Villanueva, *Viaje literario a las iglesias de España*, Madrid-València, 1803-1852, vol. VI, ap. XXXIV, pp. 313-318, i vol. XIV, ap. XVI, pp. 297-299.

6. «Predictam ecclesiam titulo dotis tanquam Christi sponsam volui insigniri», es llegeix en la dotàlia de Sant Martí del Brull de 1061: J. Serra Vilaró, *Història de Cardona*, Tarragona, 1962-1968, vol. I, pp. 112-114.

7. Les dotàlies de les esglésies d'Ogassa i Llaés foren escrites en el monestir de Ripoll, d'on el bisbe consagrant, Oliba, era abat: F. Monsalvatge, *Noticias históricas*, Olot, 1889-1919, vol. XV, núms. MMCLXXVII i MMCLXXVIII, pp. 249-253.

8. La dotàlia de l'església de Sant Andreu del Coll, consagrada el 26 de novembre de 995, no fou escrita fins a 7 de març de 996: Monsalvatge, op. cit., vol. IV, ap. XIII, pp. 214-215. La de l'església del castell de Camarassa, consagrada el 25 de desembre de 1057, no ho fou fins al 15 de maig de 1058: Baraut, op. cit., ap. 69, pp. 153-154.

Dels escrivans de les dotalties, alguns dels quals apareixen com a escrivans de dues o més, gairebé tots s'autoqualifiquen de preveres o sacerdots. De vegades es tractava d'un canonge o d'un clergue —diaca o sotsdiaca— de la catedral i altres vegades d'un monjo o d'un clergue vinculat al monestir del qual depenia l'església consagrada.⁹

Documents diferents, encara que anomenats de vegades actes de consagració, són les autèntiques de relíquies que es disposaven dins el «sepulchrum» de l'altar, amb la lipsanoteca, quan es consagraven les esglésies i els altars. La prescripció litúrgica que ho imposava apareix per primera vegada en un pontifical de Narbona del s. XI.¹⁰ En ell es parla de la «cartula» que s'ha d'ajuntar a les relíquies i que ha de contenir el decàleg i els inicis dels quatre evangelis, així com el nom del bisbe consagrant i, si es vol, els noms del clergat, els dels fidels assistents a la cerimònia i els de llurs difunts. Prescriu que, a més, s'han d'incloure-hi tres porcions de l'eucaristia i tres grans d'encens.

L'anàlisi de les fórmules emprades en les autèntiques conservades —en conec 17 anteriors a 1100¹¹— permet deduir que el costum de fer-hi constar el decàleg i els inicis dels evangelis s'inicià entorn de l'any 1000, que els textos de les perícopes bíbliques no apareixen pas sempre complets ni en l'ordre lògic i que en la majoria d'autèntiques es feren constar, a més, les relíquies deposades, el bisbe consagrant i la data de la consagració. Les prescripcions del pontifical de Narbona es troben observades al peu de la lletra en les autèntiques de dues esglésies dedicades en el s. XI pel bisbe Oliba de Vic i pel bisbe Ramon d'Elna, respectivament.¹²

Documents complementaris de les dotalties són també les inscripcions commemoratives de la consagració d'una església. D'inscripcions d'aquest tipus coneixem la de l'església d'Er, corres-

9. Un prevere anomenat Adanagild, per exemple, pertanyent al clergat de la catedral vigatana, escriví entre els anys 887 i 899 les dotalties de les esglésies de Sant Joan de les Abadesses, Sant Andreu de Tona, Santa Maria de Ripoll, Sant Martí del Congost, totes situades dins el bisbat de Vic: F. Udina, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*, Barcelona, 1951, núm. 4, pp. 103-107, i núm. 10, pp. 119-121; E. Flórez, *España sagrada*, vol. 28, Madrid, 1774, ap. III, pp. 246-248; Marca, op. cit., ap. XLV, cols. 817-818, i ap. L, cols. 822-823.

10. E. Martène, *De antiquis Ecclesiae ritibus*, vol. II, Anvers², 1736, cols. 733-747.

11. La majoria les he recollit en el meu inventari, op. cit., on podeu trobar les referències corresponents.

12. Es tracta de les dotalties de les esglésies de Planès i Soanyes: Baraut, op. cit., ap. 59, pp. 143-144, i P. Ponsich, *Dédicace de l'autel de Sainte-Eugénie de Soanyes (XIe siècle)* dins «Conflent», Prada, núm. 68, 1974, pp. 75-80.

ponent a la consagració de 930,¹³ i la de la catedral d'Elna, de 1069,¹⁴ a més de les de l'església de Sant Climent de Taüll, ja de 1123, i de la cripta d'Alaó, de cap a 1104-1125. Tot i que quatre inscripcions no permeten generalitzar sobre les característiques d'aquesta mena de documents, ressalta el diferent aspecte extern que presenten, car els caràcters de les inscripcions d'Er i Elna apareixen inscrits damunt una llosa i damunt una peça de marbre, respectivament, mentre que els de Taüll i d'Alaó són pintats damunt la paret. Totes quatre, en canvi, contenen el nom del bisbe consagrant i els noms dels sants venerats en l'església consagrada.

La consagració

Totes les dotaties acostumen a incloure una clàusula —o més d'una, en alguns casos— relativa a la consagració. El gavadal d'informació que proporciona la recopilació de totes elles permet de conèixer-ne molts aspectes.

Un d'ells fa referència als motius que hi hagué per procedir a la consagració. En la gran majoria dels casos el motiu no fou altre que la construcció o, més aviat, la reconstrucció de l'església, generalment a causa de la vellúria,¹⁵ de la pobresa,¹⁶ de la incapacitat¹⁷ o de varies d'aquestes coses alhora.¹⁸ De vegades, però, la causa fou la destrucció de l'església antiga per part dels infi-

13. L. de Bonnefoy, *Epigraphie roussillonnaise*, Perpinyà, 1856-60, núm. 318, i Baraut, op. cit., ap. 29, p. 91.

14. Marca, op. cit., cols. 457-460, i P. Deschamps, *Tables d'autel de marbre exécutées dans le midi de la France aux Xe et XIe siècles*, dins *Mélanges d'histoire du Moyen Age offerts à M. Ferdinand Lot*, Paris, 1925, pp. 137-168, esp. p. 154.

15. En la dotalia de l'església del castell de Llaés, consagrada en 1025, es deia que l'església anterior havia hagut de ser aterrada car era «vetustate consumpta», tot i que havia estat dedicada en el 961: Monsalvatje, op. cit., vol. XV, núm. MMCLXXVIII, pp. 252-253.

16. L'església d'Ogassa que fou renovada en 1025 no era vella, car havia estat consagrada entre els anys 992-1010, «sed destructa quia vilis erat et in melius restaurata»: Monsalvatje, op. cit., vol. XV, núm. MMCLXXVII, pp. 249-251.

17. L'església de Sant Miquel de Cuixà dedicada l'any 974 substituï una esglésiola que resultava massa petita per encabir la concurrència de fidels, segons les paraules «prelibata igitur ecclesiola Sancti Mikaelis prius augusto fabricata fuerat machina giro, quod neque tunc poterat plebs veneranda capi» de la dotalia: Marca, op. cit., ap. CXIX, cols. 909-912.

18. L'església de Sant Germà de Cuixà dedicada l'any 953 substituï una «ecclesiolum parvulam ex luta et lapidibus confectam»: Marca, op. cit., ap. XC, cols. 868-870.

dels, en incursions hongareses o sarraïnes.¹⁹ S'alludeix també, encara que en una proporció molt menor, a la manca d'una consagració de l'església, tot i haver estat aixecada temps enrera,²⁰ i al desconeixement de si havia estat dedicada o no.²¹ Un altre motiu allegat, per bé que en un sol document, és el de la profanació del recinte sagrat per un homicidi comès al seu interior.²²

Pel que fa a la construcció de les esglésies, es posa de manifest que els promotors foren, en diferents casos, els propis feligresos, juntament amb el prevere o el clergat del lloc,²³ en altres ocasions fou un eclesiàstic²⁴ i en altres fou un comte o un magnat.²⁵ S'esmenten esglesioles, de durada molt precària, construïdes a base de fang i de pedres,²⁶ les quals calgué substituir, ja en el s. x, per edificacions més grans i més sòlides, bastides amb calç i pedres escairades.²⁷ Al llarg del s. xi foren aixecades grans esglé-

19. En el 949 es consagrava la nova església de Sant Cristòfol de Salinoves perquè l'anterior «propter infestationem paganorum fuit destructa»: Baraut, op. cit., ap. 32, pp. 94-96. En el 951 es consagrava la nova església de Santa Coloma de Farners en substitució de la que «a nefandis paganis fuit destructa quae dicunt ungulis: Villanueva, op. cit., vol. XIII, ap. XV, pp. 245-247. Degué ser en la mateixa invasió hongaresa que el monestir de Banyoles «combustum fuerat a nefandissimis paganis»: Marca, op. cit., ap. XVIII, cols. 872-874. En canvi, l'església de Santa Maria de Campo «ad gentem sarracenorum fuit destructa»: R. d'Abadal, *Catalunya carolíngia III. Els comtats de Pallars i Ribagorça*, vol. 2, Barcelona, 1955, doc. 178, pp. 377-378. I l'església de Nocelles «gens sarracenorum destruxit»: A. J. Martín Duque, *Colección diplomática de Obarra (siglos XI-XIII)*, Saragossa, 1965, núm. 102, pp. 90-93.

20. Les esglésies dels castells d'Avià i Casserres, edificades pel comte Guifré I el Pelós, foren consagrades a petició del seu fill Miró II, comte de Cerdanya, pel gener de 907: Baraut, op. cit., ap. 21 i ap. 22, pp. 80-84. L'església de Sant Pere de Besalú, aixecada pel comte-bisbe Miró Bonfill, no fou consagrada fins a 1003: Villanueva, op. cit., vol. XV, ap. XXVII, pp. 266-269.

21. En el 917 es consagrà la catedral d'Elna «quia ipsa ecclesia Sancte Eulalie jam pene vetusta a longo tempore inconsecrata remanserat nec ullum inditium consecrationis eius a quoquam reperiri poterat»: Marca, op. cit., ap. LXV, cols. 839-841.

22. Aquest és el cas de l'església de la Pedra, la qual calgué reconciliar en el 962 «per effusionem sanguinis et homicidium quod interea perpetrarunt homines circummanentes loci illius»: Baraut, op. cit., ap. 36, pp. 102-103.

23. Es parla de «homines commanentes», «homines cohabitantes», «cunctus populus», «boni homines», «vicini», etc., i moltes vegades s'anomenen els caps de casa o el prohoms, encapçalats pel prevere.

24. Apareixen com a promotors bisbes, abats i abadesses, priors, canonges, preveres, monjos i levites.

25. Sobretot en el cas de les esglésies situades en castells i dominis de comtes i magnats.

26. Vegeu la nota 18.

27. «Caucibus et petris utilitas reformavit»: Monsalvatje, op. cit., vol. VIII, ap. XXX, pp. 185-187; «edificavit eam mirifice ex calce a lapidibus et lignis delodati mirifice»: Marca, op. cit., ap. XC, cols 868-870; «mirifice construxit a pavimentum usque ad regimen ex calce et lapidibus dedolatis»: Ibid., ap. XCIII, cols. 872-874.

sies, l'obra de les quals és qualificada per les pròpies dotalties com a admirable, perfecta, insigne, pulcra o amb altres epítets que expressen l'admiració dels coetanis.²⁸ Quant a la forma de les esglésies consagrades, hi ha esments a cambres collaterals i a capçaleres formades per dos, tres o més absis, encara que moltes vegades cal deduir-ho del nombre d'altars o dels sants titulars que s'enumeren.²⁹ En unes poques ocasions es descriu fins i tot la disposició dels altars en la capçalera o en altres indrets de l'església.³⁰ D'altra banda, algunes dotalties d'entre les més antigues parlen de títols i d'esglésies, en plural, sense que d'aquestes expressions es pugui deduir amb seguretat si es refereixen a un sol edifici, amb dos o tres santuaris, o bé a edificis diversos.³¹

Moltes dotalties inclouen una referència a la petició feta al bisbe de la pròpia diòcesi per tal que anés a consagrar l'església. Aquesta petició l'acostumaven a fer els promotors de la construcció acudint a la seu episcopal i presentant-se davant del bisbe.³² Un cop obtingut el seu assentiment, era el mateix bisbe qui

28. «A fundamentis extruens multo labore et miro opere»: Marca, op. cit., ap. CCVIII, cols. 1050-1052; «nobiliter de quadris nobilibus et politis lapidibus multo melius quam fuerat rehedificata»: E. Junyent, *La consagración de San Julián de Vilatorrada en 1050*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», Barcelona, 19, 1946, pp. 279-292; «templum iam supralibatum a fidelibus hominibus pulcre ac firmiter inibe editum»: Baraut, op. cit., ap. 74, pp. 159-161.

29. «Ecclesiam et collateratas sibi cameras cum suis altaribus»: J. Pladela-sala, *Parroquias vicenses: Riuprimer*, dins «Ausa», Vic, vol. I, 1952-54, pp. 390-396; «quorum altaria intra tue ecclesie sunt sanctuaria»: Serra Vilaró, op. cit., vol. I, pp. 112-114; «iusta septem dona Spiritus Sancti septem in hoc templo erexerunt altaria»: Marca, op. cit., ap. CXIX, cols. 909-912.

30. «Altare scilicet sancte virginis et martyris Christi Cecilie statuit in medio, quia optinet primatum e templo illo; ad dexteram vero plagam sancte Marie perpetue virginis Dominique genitricis; ad levam, id est, ad introitum porte australis, beate Fidei virginis et Christi martyris»: Baraut, op. cit., ap. 75, pp. 161-165; «altare videlicet medium quod ceteris preminet in honore memorati Thome apostoli aliudque quod respicit ad austrum in veneratione sancte Marie necnon et aliud a boreali parte in memoria beati Pauli»: P. Vayreda, *El priorat de Lladó i les seves filials*, Barcelona, 1931, ap. 7, pp. 152-153.

31. L'existència de diverses esglésies, sobretot en seus episcopals i en monestirs, que a partir del s. x tendeixen a refondre's, és un fenomen conegut però no pas prou estudiat encara. Al monestir de Ripoll fou dedicada en el 925 una església al Sant Salvador, però en la nova església consagrada en el 977 un dels altars apareix amb aquesta mateixa invocació: Marca, op. cit., ap. CXXIII, cols. 917-919. A la seu de Vic, l'església funerària de Sant Miquel arcàngel desaparegué en construir-se la catedral romànica del bisbe Oliba (cf. X. Barral, *La catedral romànica de Vic*, Barcelona, 1979, pp. 31 i 42), en la qual un altar fou dedicat a aquell sant.

32. «Ad presentiam domini Georgii Ausonensis ecclesie presuli pervenerunt, poscentes humiliter eius clemenciam ut in predicto comitatu ab eorum deprecationem dedicasset aecclesiam»: Villanueva, op. cit., vol. VI, ap. XIV, pp. 270-

fixava, amb el consell dels canonges de la catedral, la data de la consagració i prenia les decisions que feien falta per a la seva execució —reliquies, dotació, censos, dotàlia—. ³³ També era el bisbe qui manava al clergat de fer la convocatòria a la cerimònia ³⁴ i qui, en determinades ocasions, convidava un o més bisbes a concelebrar-hi. ³⁵

Qualsevol dia de la setmana, de qualsevol mes de l'any, era considerat apte per a la cerimònia de la consagració, per bé que en bastants casos s'escollia per a ella el dia de la festivitat del sant titular de l'església consagrada, ³⁶ una festa litúrgica important ³⁷ o un diumenge. ³⁸ En la majoria dels casos la cerimònia era celebrada només per un bisbe, i no altre que el diocesà, encara que també hi ha casos en què la celebrà un bisbe forani, a precés o amb el permís del bisbe propi. ³⁹ La substitució del bisbe dio-

273; «veniens Borrellus comes in civitate Ierunda deprecans proprium episcopum Godmarum nomine ecclesie sancte Ierundensis ut veniret ad consecrandas ecclesias»: Ibid., vol. XIV, ap. XX, pp. 307-308; «honorabiliores viri non pauci ex parrochia Sancti Iuliani de Sorba, preeunte sacerdote suo, adierat conspectu domni Berengarii reverentissimi atque piissimi archiepiscopi et petivit ab eo ut predictam ecclesiam dedicaret atque sacralet»: Ordeig, op. cit., vol. IX, núm. 250, pp. 170-172.

33. «Venit... ante domnum Wilelmum Ausonensem episcopum in Vico... Ipse autem hoc audiens, sicut decuit, archidiacono et sacriste et caputchole ceterisque canonicis intimavit et qualiter et quomodo fieret ipsa dedicatio cum eis invenit»: Junyent, op. cit.

34. «Mandavit episcopus ipsa sacratione a Barone et suos clericos, qui illi faciant saber ipsa dedicatione per tota terra de Pallars que circa ipsum monasterio sunt, qui sapiant illi quod episcopus faciet sacrationem VII° nonas octobris, in alterum diem de ipsa festa de sancta Fide»: Baraut, op. cit., ap. 57, p. 142.

35. «Advocavit collegas suos... ut pari animo confluere dignassent ad dedicandam...»: Marca, op. cit., ap. CXII, cols. 896-900; «vicinarum regionum episcopos congregavit»: Ibid., ap. CCVIII, cols. 1050-1052.

36. L'església de Sant Joan de les Abadesses fou consagrada el 24 de juny de 887, festivitat del naixement de sant Joan Baptista: Udina, op. cit., núm. 4, pp. 103-107; l'església de Sant Germà de Cuixà ho fou el 30 de juliol de 953, vigília de la festivitat de sant Germà: Marca, op. cit., ap. XC, cols. 868-870; l'església de Sant Martí del Canigó ho fou el 10 de novembre de 1009, vigília de sant Martí («vigilia sancti Martini»): Ibid., ap. CLX, cols. 971-972.

37. L'església de Sant Esteve de Banyoles fou dedicada el 8 de setembre de 1086, festivitat de la Nativitat de santa Maria («in solemnitate dedicationis praedictae ecclesiae, id est, in festivitate Nativitatis sanctae Mariae»): Marca, op. cit., ap. CCCI, cols. 1180-1183.

38. Facta consecratio die dominico»: Ordeig, op. cit., vol. VIII, núm. 126, pp. 415-416. En altres dotàlies no es diu explícitament que la dedicació tingué lloc en diumenge, però ho podem saber per la data.

39. El 19 de novembre de 1019 Berenguer, bisbe d'Elna, consagrà l'església de Sant Martí de Vallmala, al bisbat de Girona, «cum consensu vel precibus domno Petrone episcopo sancte sedis Gerundensis ecclesie una cum suo clero»: Villanueva, op. cit., vol. XIV, ap. XXVI, pp. 317-319.

cesà per un bisbe forani es donà en casos en què aquest bisbe era alhora abat d'un monestir del qual depenia l'església consagrada,⁴⁰ en casos en què el bisbe de la pròpia diòcesi es trobava absent o impedit⁴¹ i en casos de vacança de la seu episcopal.⁴² De vegades, sobretot quan l'església consagrada era una catedral o una església monàstica, concelebraren el ritu diversos bisbes, en un nombre que oscil·lava entre els dos i els nou.⁴³ No hi mancà la presència, a voltes, dels arquebisbes de Narbona primer i els de Tarragona més tard,⁴⁴ ni tampoc la d'altres bisbes de les províncies narbonesa i tarragonesa⁴⁵ i, fins i tot, de les províncies d'Arle, Auch, Lió i Bourges.⁴⁶ Es poden establir els itineraris efectuats pels bisbes consagrants, sols o en grup, per anar de la dedicació d'una església a la d'una altra, entre els quals predominen els efectuats pels bisbes a l'interior dels propis bisbats.⁴⁷ El fet que

40. Oliba, bisbe de Vic, consagrà les esglésies de la Pinya i de Planès, als bisbats de Girona i Urgell respectivament, perquè pertanyien al monestir de Ripoll, del qual era abat: Monsalvatje, op. cit., vol. V, ap. XV, p. 62, i Baraut, op. cit., ap. 59, pp. 143-144.

41. Aquest degué ser el cas de l'exemple esmentat en la nota 39 i d'altres.

42. El 14 d'abril de 1076 Berenguer, bisbe de Girona, consagrà l'església de Sant Genís de Taradell «rogatus a domno Guillermo Guifredi qui olim fuerat pontifex inde et a canonicis ipsius loci»: A. Pladevall, *Parròquia de Sant Genís de Taradell*, dins «Ausa», Vic, vol. I, 1952-53, pp. 346-347.

43. Nou bisbes acudiren a la dedicació de la catedral de Girona en 1038, vuit a la de la catedral de Barcelona en 1058 i set a la de l'església de Sant Miquel de Cuixà en 974: Marca, op. cit., ap. CCXVIII, cols. 1065-1066; ap. CCXLVIII, cols. 1113-1116; ap. CXIX, cols. 909-912. De sis a dos bisbes hi ha força més exemples.

44. Guifré de Cerdanya, arquebisbe de Narbona, presidí almenys una dotzena de cerimònies de consagració d'esglésies catalanes entre els anys 1022 i 1070. El seu successor Dalmau presidí les del Sant Sepulcre de Palera i Banyoles en 1086. Berenguer Sunifred de Lluçà, arquebisbe de Tarragona i bisbe de Vic, en presidí varies a les acaballes del s. XI, bé que totes al bisbat vigatà.

45. Destaca la presència repetida dels bisbes de Carcassona i la més esporàdica dels bisbes de Tolosa, Agde i Magalona al llarg dels segles X i XI.

46. De la província d'Arle vingueren un bisbe de Carpentras, Erifons, per a la dedicació de la catedral d'Elna en el 915 i el propi arquebisbe d'Arle, Riambau, per a la de la catedral de Barcelona en 1058. De la província d'Auch acudiren el bisbe Bernat de Coserans a la dedicació de Sant Miquel de Cuixà en el 974, un altre bisbe Bernat de Coserans, abat de Lézat, a la dedicació de les catedrals de Girona i la Seu d'Urgell i de l'església de Queixàs entre 1038 i 1046, i el bisbe Amat d'Oléron, legat apostòlic, a la dedicació de l'església de Talteüll vers 1078. De la província de Lió es constata la presència d'un bisbe d'Autun, Esteve, en la consagració de l'església del monestir de Rodes en 1022. I de la província de Bourges vingué un bisbe d'Albi, Ameli, per a la dedicació de l'església de Santa Maria de Ripoll en 1032.

47. El bisbe Nantigís d'Urgell consagrà, entre els dies 1 i 15 de desembre de 899, les esglésies de la Quar, Olvan, Biure, Mata i Corbera, totes situades al Berguedà: Baraut, op. cit., aps. 10-14, pp. 68-73.

un mateix bisbe consagrés diverses esglésies en pocs dies de diferència portà a escriure les respectives dotaties en una mateixa data, possiblement el dia de la dedicació d'una d'elles.⁴⁸

Un altre aspecte destacat és el de la concurrència multitudinària a la cerimònia i la presència de comtes i d'altres magnats, de les dignitats i dels canonges del capítol catedral i del clergat, al davant dels nombrosos fidels que acudien a l'espectacle de la dedicació —expressió consignada en alguna dotalia— portant ciris i oblacions.⁴⁹ En alguns documents s'alludeix al ritu pròpiament dit o a alguna de les seves parts, com ara a l'aspersió de l'edifici i del cementiri amb l'aigua lustral,⁵⁰ a la unció de l'altar i dels murs,⁵¹ o al trasllat de les relíquies des del lloc on romani en l'exterior de l'església⁵² i a llur col·locació dins l'altar.⁵³

Normalment era l'església principal —catedral, monacal, canonical o parroquial— la que fornía les relíquies necessàries per a la consagració a les esglésies dependents d'ella.⁵⁴ No era pas infreqüent, d'altra banda, que una església fos dotada, en ocasió de la seva consagració, amb un reliquiari destinat a la veneració i no pas a ser depositat dins el «sepulchrum».⁵⁵ A l'interior d'aquest

48. Això és el que succeí amb les dotaties de les esglésies vallesanes de la Roca i l'Ametlla, datades totes dues el 4 de juliol de 932: Udina, op. cit., aps. 102 i 103, pp. 247-254. I amb les dotaties de la catedral de la Seu d'Urgell i de l'església de Cardona, datades el 23 d'octubre de 1040: Baraut, op. cit., aps. 54 i 55, pp. 135-141.

49. «Ad spectaculum dedicationis... cum cereis et oblationibus»: Marca, op. cit., ap. CXII, cols. 896-900.

50. «Qui postquam aqua benedicta et sanctificata, ut mos est, abluit parietes templi et omne pavementum»: Baraut, op. cit., ap. 74, pp. 159-161.

51. «Liquore dedicatum olei delibuto atque circumquaque diffusio consecrare, benedicere et sanctificare fecerunt», «intrinsicus insignivit omne templum unctione chrismatis, sanctificavit et consecravit intus duo sanctissima altaria... et sanctificatis ac delibutis aris efusione unctioneque chrismatis»: Baraut, op. cit., ap. 53, pp. 134-135, i ap. 74, pp. 159-161.

52. «Exeuntes ab ecclesia in locum reliquiarum prepararent, fecit episcopus sermonem et absolutionem ad populum»: Ordeig, op. cit., vol. IX, núm. 206, pp. 133-138.

53. «Huic ergo doti nomina sanctorum reliquiarum quae a praefatis praesulis in praedicto altare a proprio anulo decus pontificalis sunt sigillata»: Baraut, op. cit., ap. 53, pp. 134-135; «et pignora plurimorum sanctorum in altare ipsius loci cum magna cautela condidit et proprio sigillo desuper in bitumine signavit»: Junyent, op. cit.

54. Quan en el 999 fou consagrada l'església d'Eroles, les relíquies hi foren dutes per l'abat Isarn del monestir de Sant Pere de les Maleses («ego Isarnus abba mitto in ipsa ecclesia reliquias»): Baraut, op. cit., ap. 43, pp. 115-117.

55. El reliquiari que el bisbe Oliba envià a Tost en 1040, amb motiu de la consagració de l'església, havia de ser venerat, segons la carta que adjuntà a la tramesa, en un lloc ben digne, cosa que fa deduir que no anava destinat al «sepulchrum» de l'altar. Cf. P. Pujol, *El reliquiari de Tost*, dins *Miscel·lània Puig i Cadafalch*, vol. I, Barcelona, 1947-51, pp. 345-348, i A. M. Mundó, *Entorn*

hi ha constància, bé que per mitjà de pocs testimonis,⁵⁶ que es col·locaven tres porcions de l'eucaristia i tres grans d'encens, d'acord amb la prescripció de l'ordre narbonès per a la consagració d'esglésies.⁵⁷ Quant a les relíquies, se'n deposaren del Sant Sepulcre i de la Vera Creu de Jesucrist,⁵⁸ així com de la vestidura i del calçat de la mare de Déu.⁵⁹ Entre les relíquies de sants, ressalten les de sant Cugat de Barcelona,⁶⁰ les de sant Feliu de Girona⁶¹ i les dels divuit màrtirs de Saragossa —sota el nom de Santes Masses—.⁶² I entre les relíquies de santes, se'n sebol·liren de santa Eulàlia⁶³ i de santa Felicitat.⁶⁴ En alguns casos es trac-

de la carta de l'abat Oliba a Arnau Mis de Tost, dins «Analecta Montserratensia», Montserrat, vol. IX, 1962, pp. 207-216.

56. Consta en una autèntica de relíquies corresponent a la consagració de la catedral de Vic de 1038 («Hec sunt reliquie [recon]dite, videlicet corporis Domini nostri Ihesu Christi...»): Vic, Museu Episcopal, núm. 9.734. També queda constància d'aquesta pràctica en diferents autèntiques de relíquies del bisbat d'Urgell, si bé ja del s. XII.

57. Vegeu la nota 10.

58. L'església de Sant Benet de Bages tenia, en consagrar-se en el 972, «capsas duas cum Lignum Domini et reliquiae sanctorum probatissimae»: Marca, op. cit., cap CXII, cols. 896-900. En l'esmentat reliquiari de Tost hi havia «porciunculas de Ligno et Sepulcro Domini»: vegeu la nota 55. En la lipsanoteca de Sant Julià de Vilatorrada hi havia relíquies «ex Sepulcro Domini»: Junyent, op. cit.

59. El bisbe Oliba havia adquirit relíquies de la vestidura i del calçat de la mare de Déu a la ciutat llombarda de Lodi i n'envià a Tost: vegeu la nota 55. En 1097 foren deposades «reliquias sanctae Mariae» en l'església de Vilarestau: Ordeig, op. cit., vol. IX, núm. 256, p. 177.

60. En 1099 se'n sebol·liren dins l'altar de Santa Maria de l'església de Sant Cugat del Vallès: M. Coll i Alentorn, *El Cronico de Sant Cugat*, dins «Analecta Montserratensia», Montserrat, vol. IX, 1962, p. 257.

61. Vers 995-1010 se'n deposaren dins l'altar de l'església de Sant Gregori: J. Calzada, *Sant Gregori: fulls d'història de la parròquia i el poble*, Girona, 1986, pp. 390-391. Al bisbat de Vic se'n sebol·liren, entre 1050 i 1095, dins els altars de les esglésies de Vilatorrada, Sescorts i Riudeperes: Junyent, op. cit.; Ordeig, op. cit., vol. IX, núm. 213, pp. 146-147; Vayreda, op. cit.

62. Se'n sebol·liren en les mateixes esglésies esmentades en la nota precedent i, a més, en l'església de Vilarestau: Ordeig, op. cit., vol. IX, núm. 256, p. 177. Al bisbat de Barcelona se'n deposaren, vers 1075, en les esglésies de Sant Joan de la Muntanya: A. Pladevall, *Notícia de la dedicació de Sant Joan de la Muntanya, a Pontons*, dins «Santes Creus», Santes Creus, vol. IV, 1972, núm. 32, pp. 143-145.

63. De santa Eulàlia, sense especificar res més, se'n deposaren en l'església de Sant Gregori i en l'altar de Santa Maria del monestir de Sant Cugat: Calzada, op. cit., i Coll, op. cit.

64. De santa Felicitat i dels seus set fills en foren distribuïdes, al llarg del s. XI, entre diferents esglésies del bisbat de Vic: catedral en 1038, Vilatorrada en 1050, Casserres vers 1053, Susqueda en 1067, Sescorts en 1066 i Vilarestau en 1097; vegeu les referències en les notes 56, 59 i 61. Per a l'autèntica de Casserres: M. T. [J. Gudiol], *Notes referents a San Pere de Casserres*, dins «Butlletí del Centre Excursionista de Vich», Vic, vol. III, 1918-20, pp. 4-6. Per a la dotàlia de Susqueda: Ordeig, op. cit., vol. IX, núm. 212, pp. 144-146.

tava de relíquies reals, fossin corporals o no —com ara els vestits—, però en altres casos es tractava només de relíquies representatives, les anomenades «pignora».⁶⁵ Com que en algunes esglésies foren deposades o, més aviat, reposades relíquies atribuïdes al respectiu sant titular, possiblement cal atribuir la titularitat a la presència precisament d'aquelles relíquies des de llur fundació o llur restauració.⁶⁶

En algunes dotalties es deixà disposat, per voluntat episcopal, que calia celebrar l'aniversari de la consagració durant una vuitada.⁶⁷ Per aquest motiu els bisbes concediren salvaguarda —en algun cas consta que se'ls posà sota la protecció de la Pau i Treva de Déu—⁶⁸ i, des de les acaballes del s. XI, indulgències a tots els fidels que anessin o tornessin a l'església els dies de la celebració.⁶⁹

La dotació

Components essencials de la dotació de les esglésies eren el territori, el clergat i el patrimoni. La possessió de tots tres era imprescindible per a l'existència de les esglésies catedrals, de les monàstiques i de les parroquials. Només en el cas de les esglésies —més aviat capelles i oratoris— situades dins el territori d'una altra església —l'església mare— no es donava la coexistència dels tres components.

La demarcació territorial bàsica era la diòcesi, els límits de la qual apareixen detallats en les dotalties d'algunes catedrals,

65. «Clara pignora multorum sanctorum»: Ordeig, op. cit., vol. IX, núm. 213, pp. 146-147.

66. A Sant Cristòfol de Vallfogona «invente sunt reliquie in ipsa ecclesia sancti Christofori»: Baraut, op. cit., ap. 42, pp. 114-115. A Sant Climent de Vallcebre «fuerunt ibi invente reliquiae... de vestimenta sancti Clementis»: Ibid., ap. 53, pp. 134-135. A Sant Pere de Casserres «hec sunt reliquie gloriose sepulte... ex capillis beatissimi Petri apostoli et ex eius vestimento»: M. T. [J. Gudiol], op. cit., A Sant Sadurní de Noya hi havia «reliquias sancti Saturnini»: Baraut, op. cit., ap. 65, p. 150.

67. «Ordinamus item atque monemus ut hanc diem dedicationis agatur omnibus annis in ipso cenobio cum leticia diebus octo»: Baraut, op. cit., ap. 51, pp. 124-129; «constituit ut in solemnitate dedicationis praedictae ecclesiae... ut omnes simul conveniant ad praelibatam ecclesiam»: Marca, op. cit., ap. CCCI, cols. 1180-1183.

68. «In eundo et redeundo sint securi et in Pace et in Tregua Domini», bé que ja en una dotàlia de 1149: Baraut, op. cit., ap. 87, pp. 182-184.

69. La primera dotàlia que recull una concessió d'aquesta mena és la de l'església del monestir de Banyoles, dedicada en 1086: Marca, op. cit., ap. CCCI, cols. 1180-1183.

no pas en totes.⁷⁰ En canvi, la majoria de les dotalties corresponents a les esglésies parroquials conté una clàusula relativa al terme o rodalia, anomenat generalment parròquia, ja en el s. ix, però també apèndix o fins i tot, usant una terminologia antiga, diòcesi.⁷¹ Concedits —en realitat ratificats, en molts casos— pel bisbe, amb el consentiment del comte, els termes parroquials descrits en les dotalties, fins i tot en les dels segles ix i x, hi són qualificats sovint d'antics.⁷² En ocasions, per a la descripció dels límits exactes calia recórrer als habitants de la parròquia o al text de la dotalia anterior.⁷³ Quant a la manera de descriure el terme, hi ha dotalties que es limiten a assenyalar les parròquies amb les quals confrontava o a enumerar les vil·les que hi quedaven compreses. N'hi ha d'altres, en canvi, que descriuen, amb més o menys detall, els límits de la parròquia en base als elements inamovibles del paisatge, especialment els accidents geogràfics, però també les estrades i els camins.⁷⁴

La sacralització de l'entorn de les esglésies per mitjà de la benedicció de les parets exteriors i del cementiri prescrita en l'orde de dedicació donà lloc a l'aparició de l'espai sagrat que s'anomenà sagrera, dins el qual es situaren tant el cementiri com els sagrers i altres edificacions.⁷⁵ Amb unes mesures que oscil·laven, segons la categoria de les esglésies, entre les dotze i les cent passes —però, més sovint, entre les trenta i les seixanta—,⁷⁶ els límits de la sagrera eren assenyalats per mitjà de parets o de

70. No fan cap referència als termes del bisbat les dotalties de les catedrals d'Elna (917), Roda d'Isàvena (957 i 1027-36) i la Seu d'Urgell (1040): Marca, op. cit., ap. LXV, cols. 839-841; ap. XCV, cols. 875-876; ap. CCXX, cols. 1069-1072; Ordeig, op. cit., vol. VIII, núm. 146, pp. 429-433.

71. «Affrontat namque diocesis praedictae parrochiae»: Marca, op. cit., ap. CCLVI, cols. 1124-1125.

72. «Sicut abantea»: A. Campillo, *Disquisitio methodi consignandi annos aerae cristianae*, Barcelona, 1766, tít. II, pp. 10-13; «sicut terminatum est antiquitus»: J. Rius i Serra, *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallés*, Barcelona, 1945-47, vol. II, ap. 614, p. 281.

73. «Termini namque istius ecclesie ab incolis eiusdem loci isti noscuntur esse»: Pladelasala, op. cit.

74. En alguns casos gairebé tot el terme era delimitat per vies i camins, com ara la parròquia de Sant Quirze de Terrassa: Ordeig, op. cit., vol. VIII, núm. 181, pp. 453-455; i la de Granollers de la Plana: Pladelasala, op. cit.

75. «Episcopus ordinavit ad eam basilicam Sancti Sylvestri ut de foris totum in circuitu symiterium de ipsa ecclesia fuisset»: Ordeig, op. cit., vol. VIII, núm. 141, pp. 424-426; «cum omnibus hedificiis sacrariorum que ibi fuerint»: Ibid., vol. IX, núm. 201, pp. 126-128.

76. «Ad mensuram de homine qui optimum passum faciet, tenente uno pede in terra extendat ambas camas cum alio pede quantum passus potuerit et sic ad plus minimum triginta passus»: Ordeig, op. cit., vol. VIII, núm. 141, pp. 424-426.

creus.⁷⁷ A més de la sacralitat, a la sagrera se li concedí la immunitat i se la posà sota la defensa eclesiàstica, fins al punt que en algunes dotals s'inclogué una clàusula d'amenaça d'excomunió contra aquells que gosessin d'infringir-les.⁷⁸ La defensa s'estengué a totes les persones que hi aixequessin llur habitatge o que hi emmagatzamessin llurs béns, per bé que se'ls imposà un tribut anual a l'església.⁷⁹

La informació que donen les dotals sobre la sagrera i la seva immunitat cal llegir-la a la llum d'aquella altra que donen sobre el mateix tema les constitucions de Pau i Treva. En efecte, ja en les constitucions sorgides del sínode de Toluges de 1027, presidit pel bisbe Oliba de Vic, es troba la prohibició explícita de no assaltar les esglésies ni les cases posades dintre un circuit de trenta passes, prohibició que s'anirà repetint en constitucions posteriors i que tindrà cabuda dins els Usatges.⁸⁰ De fet, la introducció en les dotals de les clàusules referents a la defensa eclesiàstica i a l'excomunió contra els infractors coincideix cronològicament amb la promulgació de les constitucions de Pau i Treva. Així, a partir de 1047 es troba introduïda, en dotals del bisbat de Barcelona, una fórmula que fa referència al cementiri de trenta passes eclesiàstiques i pocs anys més tard, en dotals dels bisbats de Vic i de Girona, es troben clàusules de contingut semblant.

En alguns casos es fa referència a la jurisdicció d'una església sobre una o varies esglésies sufragànies —sovint esglesioles només— i sobre el territori corresponent, establint que no s'hi podia acomplir cap ministeri eclesiàstic sense el consentiment del clergat de l'església principal.⁸¹

Pel que fa al clergat, apareix alguna clàusula, bé que en comptades ocasions i especialment en dotals monàstiques, en que

77. «Cum parietibus qui in circuitu sunt»: Ordeig, op. cit., vol. IX, núm. 201, pp. 126-128; «per quatuor partes quae terminentur crucibus»: Marca, op. cit., ap. CCLVI, cols. 1124-1125.

78. «Ut nullus homo vel femina hanc immunitatem audeat violare nec in horum spatio hominem vel feminam capere aut inde extrahere vel eis aliquid auferre»: Monsalvatje, op. cit., vol. IV, ap. VI, pp. 185-188.

79. «Qui sacraria habuerunt, mediam libram cere tribuant»: J. Llopert, *Consagració de la iglesia de Tiana en el año 1100*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», Madrid, vol. L, 1907, pp. 38-41.

80. Cf. K. Kennelly, *Sobre la paz de Dios y la sagrera en el condado de Barcelona (1030-1130)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», Barcelona, vol. 5, 1968, pp. 107-136.

81. «Ut deinceps ministerium adque officium ecclesiasticum ibi fungiere non premeritis nullusque alius ibi ministrare presumat nisi per vestram licentiam»: Baraut, op. cit., ap. 18, pp. 77-78.

el bisbe de la pròpia diòcesi es reservà l'ordenació dels clergues i la benedicció dels abats, però confirmà als monjos la facultat d'elegir l'abat d'entre ells, d'acord amb la regla de sant Benet.⁸² En canvi, en altres casos traspassà la potestat episcopal de l'elecció del clergue que havia de regir una església, amb caràcter vitalici, a l'individu o a la col·lectivitat que havia tingut cura de la seva construcció o al senyor jurisdiccional.⁸³ Fins i tot acceptà que l'elecció quedés limitada als clergues de la família de l'edificador, el qual en molts casos era un prevere o un levita.⁸⁴ També era levita de vegades el «capellanus», és a dir, el clergue —sovint canonge de la catedral— que detenia l'alt regiment d'una església, per damunt del prevere que hi tenia la cura pastoral directa.⁸⁵

La subjecció del clergat, i de les esglésies posades sota la seva cura, a la seu episcopal s'havia de manifestar, segons que insisteixen les dotalies, per mitjà de l'obediència al bisbe, la recepció del crisma, l'assistència als sínodes diocesans i el pagament dels censos. S'havien d'obeir els preceptes episcopals amb bona disposició i de molt bon grat, car en el bisbe calia veure-hi un pare.⁸⁶ Els abats o un dels monjos en nom d'ells i els rectors de les parròquies havien d'acudir el dijous sant a la catedral per tal de rebre el crisma, consagrat en el transcurs de la missa «in Cena Domini».⁸⁷ També tenien l'obligació d'assistir anualment als dos sínodes diocesans, l'hivernal i l'estival, dels quals hi ha constància que eren celebrats a l'inici de la Quaresma i a la Pentecosta respectivament, i d'observar-ne les disposicions disciplinà-

82. «Et quando abbates discesserint, ipsi inter se abbates eligant, secundum regulam beati Benedicti»: Marca, op. cit., ap. CXXIII, cols. 917-919.

83. «Et abeant potestatem ipsi homines qui ipsa ecclesia edificaverunt ad clericum elegendum vel ad continendum»: Baraut, op. cit., ap. 4, pp. 60-61.

84. «In tale conventu usque quandum nepti vel pronepti mei vixerint, illum quem Deus elegerit vel boni homines meliorem ille teneat in manu sua in servicio Sancti Fructuosi»: Baraut, op. cit., ap. 16, pp. 75-76; «et tibi Estfredo presbitero dono ipsa parroechiam cunctis diebus vite tue et post obitum tuum ad nepotes tuos»: Ibid., ap. 31, pp. 93-94.

85. «Iste presens levita Sancierolus, qui hodie retinet aecclesiam»: Villanueva, op. cit., vol. VI, ap. XIV, pp. 270-273; «rogatu Guilielmi Borrelli, qui erat canonicus Sancti Petri et capellanus ipsius loci»: Ordeig, op. cit., vol. IX, núm. 213, pp. 146-147.

86. «Obedientiam paratissime exhibere procurent»: Monsalvatje, op. cit., vol. IV, ap. I, pp. 173-176; «libentissime meis obediant preceptis»: Udina, op. cit., núm. 102, pp. 247-251; «patri nostro Berengario episcopo»: Monsalvatje, op. cit., vol. XXIV, ap. X, pp. 321-323.

87. «Subdidit praedictus presul praefatam ecclesiam taliter dicioni sedis Gerundencium ac omni anno inde accipiat crismam»: Ordeig, op. cit., vol. IX, núm. 227, pp. 156-157.

ries.⁸⁸ Per últim, el clergat havia de pagar diferents censos anuals a la seu episcopal, com a «servitium episcopale».⁸⁹ A més del cens corresponent a la tercera part dels rèdits de l'església, al qual es donà el nom de terços, calia satisfer els tributs crismal i sinodal, bé en diners bé en espècie, en ocasió de la visita a la seu per a la recepció del crisma i per a l'assistència als sínodes.⁹⁰ I encara un altre cens que gravava el clergat parroquial era la «parata», derivat del dret d'hostatge que tenia el bisbe quan acudia a les parròquies en visita pastoral i que a la pràctica es transformà en un tribut més.⁹¹ A més de la subjecció a la seu episcopal, el clergat d'algunes esglésies havia de romandre subjecte a una senyoria, en alguns casos eclesiàstica —de monestirs, sobretot— i en altres casos laica.⁹²

Quant al patrimoni, a més del mas o la casa per al clergat que la legislació establia com a obligatori,⁹³ moltes esglésies apareixen dotades amb predis, alous, honors, dominicatures, terres en general o camps de cereal, i algunes també amb una vinya, ben segur per treure'n el vi de la missa, o amb oliveres per a la provisió de les làmpades dels altars. A diferents esglésies catedrals els foren reconeguts la possessió o la participació en el gaudi de diferents drets senyorials, com ara dels drets sobre la moneda, el teloni dels mercats, les rafegues, les pesqueres, les salines, les mercaderies i els naufragis de les naus, el ferro i la pega, les lleudes o els passatges, drets que havien obtingut per privilegis reials o comtals.⁹⁴ També els monestirs veieren garan-

88. «Per singulos annos sacerdotes atque ministri ecclesie more canonico bis in anno concilia celebrare indesinenter expediant»: Udina, op. cit., núm. 73, pp. 207-209, i núm. 103, pp. 251-254; «ad sinadum Sancte Marie sedis iamdicte, unam ad capud ieiunium et alia ad sanctam Pentecosten»: Baraut, op. cit., ap. 62, p. 147.

89. «Per singulos annos preter honorem cathedre Sancti Petri eidem sedis servitium inpendat, sicut mos aecclesiarum eius provincie pertinet»: Udina, op. cit., núm. 10, pp. 119-121.

90. «Tertiam partem de redditibus ecclesiarum... quos huius patrie vulgus tercios absolute vocat»: Villanueva, op. cit., vol. VI, ap. XXVI, pp. 294-298; «tributum synodalem»: Ibid., vol. X, ap. XIX, pp. 261-263.

91. En dues dotacions del començ del s. x s'especifica que s'havien de pagar tres sous «in parata»: Baraut, op. cit., ap. 15, pp. 74-75, i Villanueva, op. cit., vol. XV, ap. XXXI, pp. 275-276.

92. «Permaneat in subdicione Sancti Iohannis cenobii»: Udina, op. cit., núms. 146-149, pp. 309-316.

93. Cf. A. Boretius, *Capitularia regum francorum*, dins *Monumenta Germaniae Historica. Legum Sectio II*, Hannover, 1960, vol. I, p. 277, núm. 10.

94. «Rafigis vel monetis aut tolancis vel piscatoriis, stagnis aut salinariis locis vel maritimis piscariis et navium mercimoniis sive naufragiis»: Marca: op. cit., ap. CCXVIII, cols. 1065-1066; «cum tertia parte telonei et mercati predictae sedis... et decimis ferri et piscis»: Ibid., ap. CCXX, cols. 1069-1072.

tits alguns d'aquests drets senyorials o els seus drets a les exempcions judicial i tributària.⁹⁵

Tant per al manteniment de l'edifici com del clergat, totes les esglésies —llevat de les que només tenien categoria d'oratori—⁹⁶ havien de percebre uns censos dels habitants del seu terme. Es tractava, com esqueia a una societat rural, dels delmes i de les primícies de la collita, les quals eren repartides en tres parts iguals, una de les quals era la que corresponia al bisbe, l'altra era la destinada al clergat i la tercera, cobrada per l'ardiaca probablement, es reservava per a la reparació de les esglésies i al sosteniment dels pobres.⁹⁷ A més dels delmes i de les primícies, les esglésies rebien dels fidels les oblacions, entre les quals s'esmenten les defuncions —oblacions fetes amb motiu dels funerals i dels enterraments— i altres ofrenes amb què es recompensava el clergat per la dispensació dels sacraments i dels sacramentals o per altres serveis.⁹⁸

Essencial per al ministeri de l'altar⁹⁹ era la dotació litúrgica, és a dir, el conjunt de béns format pels llibres, les vestidures i el mobiliari litúrgics. Per això en una bona colla de dotalies, especialment d'entre les més antigues, ressalta una clàusula en què es fan constar les donacions d'aquesta mena d'objectes fetes a l'església al moment de la consagració i de vegades, fins i tot, s'enumeren tots els que ja posseïa d'abans.¹⁰⁰ Els llibres que es troben més repetits són el missal, el leccionari, l'antifonari i el saltiri, però no falten esments a llibres de la Bíblia, o l'homiliari, al martirologi i al passionari, entre molts altres. Quant a les vestidures, l'alba, la casulla, l'estola i el maniple són les que sobre-

95. «Nulli comitum vel vicecomitum sive cuilibet magnae vel parvae liceat vim inferre aut aliquod placitum exinde tenere sive de homicidio vel de adulterio aut de furto vel de raptu sive de falsitate aut de quolibet magno vel parvo placito, et neque pasquarium vel aliquem censum liceat accipere»: Villanueva, op. cit., vol. XV, ap. XXVII, pp. 266-269.

96. «Non eam constituens parrochiam neque ad decimas recipiendas set locum oratorii»: Baraut, op. cit., ap. 18, pp. 77-78.

97. «Tunc temporis possidebat prenomina ecclesia tertiam partem ex omni decimo quodcumque ullo modo exiit ab omni parrochia sua de pane et vino et carne, de lana et lino canaboque ac legumine et ex omnibus causis undecumque debet decimum exire»: Baraut, op. cit., ap. 74, pp. 159-161.

98. «Defunctiones et oblationes et sepulturas et servicia alia ecclesiastica omnia»: J. Serra Vilaró, *Baronies de Pinós i Mataplana*, vol. III, Barcelona, 1950, pp. 223-224.

99. «Ad ministerium altaris»: Marca, op. cit., ap. CXII, cols. 896-900.

100. Aquest és el cas de la dotalia del monestir de Sant Sadurní de Tàrragona, feta amb motiu de la consagració de 1040, en la qual s'enumeren els quaranta-cinc còdexs que posseïa: cf. Baraut, op. cit., ap. 51, pp. 124-129.

surten, al costat de l'àmit, la capa, el cingol, la dalmàtica i la tunicella, essent llur confecció a base de lli o de seda, amb una sumptuosa ornamentació en alguns casos de catedrals i monestirs. Pel que fa al mobiliari, per últim, es repeteix la donació del calze i la patena i també, encara que en menys ocasions, de la campana, la creu, l'encenser, el palli, les tovalles i la tovallola, entre molts altres objectes.

* * *

De l'estudi de les dotalies, doncs, es dedueix tot allò que representava la consagració d'una església en la Catalunya dels segles IX, X i XI. No es reduïa pas només a la solemne cerimònia prescrita en els ordes litúrgics, sinó que implicava també la restauració —o la creació en alguns casos— de les estructures humanes i materials que feren possible l'existència de les esglésies catedrals, monàstiques i parroquials, amb els corresponents bisbats, monestirs i parròquies; en definitiva, d'aquelles estructures que fonamentaren la Catalunya naixent.